

O, DAJ...

Daj, da se ne razbije zlata posoda
v teh mojih mladih dlaneh.
Z biserno vodo jo bom napolnil,
z vodo morja, pljuskajočega
ob obalo mojih poletnih dni.

Moja duša v somraku koprne
po dotoku tvojih zvezd.

France Borko

ANTON LESKOVEC

Spominska studija — France Koblar

Ko je Anton Leskovec tako nepričakovano umrl, smo čutili, da je ta nadarjeni dramatik dopisal še prav malo vsega tistega, kar je nosil v sebi. Z vdanostjo, ki nikakor ne prikrije notranjega odpora, je umrl; na zunaj urejen, v sebi trpeč, se je zagledal v smrt: »Lepa je smrt, grenka je smrt.« Odkar je stopil v javnost, je bila v načrtih njegovega dela za vsako leto ena drama; štiri je res dovršil — pri peti ga je prehitela smrt, še preden je mogel začeti pisati prvi prizor.

Ko sem začel iskati po njegovi zapuščini, se mi je odkrilo presenetljivo skrbno ohranjeno, obširno zasnovano zasebno delo, velika priprava za javnost, številne priče neprestanega snovanja, oblikovanja in iskanja v samem sebi. To niso nikaki zapiski o branju, redko kje je tudi kak lasten trenuten domislek, pač pa ima vse polno zasnutkov, več začetih del, nekaj celo večkrat predelanih dram. V kolikor je Leskovec nedostajalo književnih stikov — prav za prav jih tudi ni iskal — toliko bolj trdno je veroval vase in toliko bolj zvest tovariš je bil sam sebi. Danes bi bilo težko najti koga, ki bi izven vseh književnih družb, kast in izven vse literarne ničemurnosti tako živel književnosti, kakor je živel on. Težka finančna služba in pa skrita bolezen sta ga v zadnjem času pri tem delu močno ovirali, vendar ga nista mogli izneveriti. Sam v sebi je delal ves čas do zadnjega, kar priča, da je bil dovolj močan duh. V zadnjem pismu 28. novembra 1929 mi je še sporočil: »Ker vem, da zbirate gradivo za prihodnji letnik Doma in sveta in sem tudi sam že nekaj obljubil, je čas, da se izjavim. Imam nekaj v pripravi; bo drama iz družinskega življenja — naslov: — Močerad — (družinsko ime). — Ker sem pa letos v uradu neverjetno zaposlen (a po naravi le malo uradnik), mi je kar težko, da ne najdem časa za lepše delo. Zato za prvo številko prihodnjega letnika ne bom imel pripravljenega nič, poslal Vam bom delo menda v februarju ali marcu enkrat. Ne bodite hudi — ni komodnost, težava je in ne-

jevolja, ko bi človek rad, pa ne more, posebno, če včasih malo poboleha. — Prvo bo tedaj izdelava Močeradov, nato pride izboljšava Vere in nevere (mogoče pod drugim naslovom). — Veselilo me bo, če mi v kratkem dopsljete kako obvestilo (izjavo) glede gori navedenega, ali pa Dom in svetovih načrtov za novo kampanjo. Sem brez literarnih stikov, v nekem opiru v zavetju, a tuintam pogrešam novih sap.« —

Iz Leskovčevih začetih in objavljenih del bi rad ponazoril njegovo podobo, ker berem v nji pričevanje mladega predvojnega rodu, ki se po vojnem trpljenju in beganju po svetu ni več mogel uživeti nazaj v samozavestno domačo celotnost prejšnjih časov, ampak je v krčeviti borbi začel preosnavljati sebe in družbo, ne da bi pri tem odtrgal svoje srce od prvobitnih vezi domačega življenja. To je bilo gibalo njegovemu delu, ki skriva veliko lastnega življenjepisa.

Kot človek je imel Anton Leskovec obilo lepih darov, izmed katerih je bila v mladih letih najvidnejša skoraj brezskrbna veselost, združena s prav tako jekleno voljo do dela. Neki esteticizem, pokrit z zdravo kmečko vzgojo, je proseval iz vsega njegovega vedenja. Nagnjenje do literature datira brezdvomno iz dijaških let v Pragi. Matiji Malešiču je rajni Leskovec nekoč omenil, da je v letu 1912, ali 1915, prvič sodeloval pri Domu in svetu. Njegova utegne tedaj biti silhueta »Iz srca« (DS., 1912) s podpisom A. Bilina — odsev dijaškega življenja v Pragi in pripovedovanje na smrt bolnega dekleta iz velikega mesta.

V zapuščini segajo dela v leto 1917., ko je bil kot častnik ujet v Cassino na Italijanskem. To je predvsem I. del romana *Gospa Marija*. V treh precej debelih zvezkih je na 158 svinčnikom drobno in na čisto pisanih straneh dovršil sedem poglavij romana. V presledkih so zapisani tudi datumi od 13. decembra 1917 do dne 22. februarja 1918. »Gospa Marija« je izrazito erotično delo, pisano iz prenapete slasti do življenja, toda iz razdalje, ki priča, da pisatelj nosi v sebi samo svet sanj in da realno spoznanje še nič ni tvorno seglo v te sanje o življenju mladih gospodov in njihovih ženskih

idealov. To je opoj nad lastno domišljijo, ki odeva naše tipično provincialno mestece v prilastke velikega mesta in vodi mladega avskultanta Antona Hrasta med gospo Marijo, bivšo gledališko igravko in ženo bogatega pa bolnega graščaka Žige Kneza, ter Vido, trgovčevo hčerjo, da se ne more odločiti ne za eno ne za drugo ter vznemirja obe, ker je skoraj brezsrčen uživač, brez morale in vesti. Ta prvi del romana — očitvidno ga ni nadaljeval — ima na koncu oster zaplet: družba Hrast, koncipient dr. Ravnik, gospa Marija in gdč. Vida so se vrnili z izleta, Hrast odhaja drugi dan k zadnjemu rigorozu v Prago. Pozno zvečer se poslovi v Knezovi vili. Tu pristopi k njemu Knez in mu seže v roko: »In če se ne bomo več videli — oprostite, jaz že vem, kar govorim — se Vam zahvalim v tem trenutku, da ste pripomogli k lepemu, res lepemu življenju tu največ Vi. Zahvalim se Vam v imenu svojim in njenim...« — Naglo je stisnil roko še enkrat in se priklonil. — Ko je stopil Hrast na hodnik in mislil zaviti na stopnice, so se brezslušno odprla stranska vrata: bele lehti so ga zvale in ko je stopil bliže, je videl gospo Marijo v nočni halji, ki mu je stisnila glavo na sencih in dahnila v usta z dolgim vročim poljubom sebe samo. — S tem poljubom na ustih in v srcu se je predal avskultant Hrast drugi dan gorenjskemu zmaju, ki je zdivil z njim po ravnem Sorškem polju proti severu. — Nadaljnja zasnova je morda hotela razvijati zaplet tako, da Knez z ženo odpotuje in Hrast razdira razmerje med Vido in dr. Ravnikom, kar je že doslej v veliki meri storil, ali pa se Knez, ki je neozdravljivo bolan, usmrti in postane gospa Marija vdova. Vsa zgodba je brez večjih dejanj: povelikonočni ples in pomladanski izlet sta edina dva dogodka — pač pa se psihološka širina dobro prilega zasnovi romana. V opisu razmer in pojmovanju prostora čutiš, kako se pisatelj naslanja na našega malomeščanskega Homerja Kersnika; v izrazu posameznih erotičnih trenutkov živo spominja na Kraigherjevo dražljivost, a kjer hoče biti najbolj nazoren, prispodablja z Diano, Aphrodito, Iunono, Narcisom in Hyacintho. Hrast je tipičen brezmorale inteligent, ki v družabnih višinah lovi lepe trenutke življenja in dela z umetnostjo počasnega samodopadljivega osvajevalca sre, drugače pa je dober znanec z natakaričom Anko. »Bonum est, quod placet«, se odloči pri prvem pomisleku, ko vidi, da visi med Vido in Marijo. »Dobro, slabo: kje je meja med obema, ali ni slabo le nizka stopnja dobrega?« duhoviči, ko gospa Marija občuduje čistost življenja v naravi in toži radi človeka.

O j ta mlinar« je naslednje Leskovčevo delo. Pisano je v Nocera Umbra. Zvezek, ki vsebuje II. in III. dejanje igre, ima naslov »Prispevki za Savico« in datume od 12. maja do 28. avgusta 1918. Prvi zvezek s I. dejanjem in najbrž tudi kakim drugim manjšim delom se je prej-kone izgubil. Zgodba igre pa je ta: Italijanski žid Angelus se je priselil med naše kmete in začel izkoriščati gozdove. Pritegnil je nase že skoraj vso dolino. Upre se mu samo Jamnik, trezen in zaveden gospodar, ki ga imajo vsi za skopuha. Dejanje se zaplete in razreši radi posestva mlinarja Pavleta; Angelus hoče dobiti to posestvo in odkupiti vso vodo, da bi postavil žago, zato Pavletu nastavi kot past svojo starejšo hčer; to Pavleta nekoliko zbega, a vendar ostane zvest Anki, Jamnikovi hčeri. Jamnik doseže tudi pred sodiščem pravico proti tujcu in tako je soseska rešena. »Možje in fantje iz doline in hribov! Vsi že veste, da sem napovedal vojsko močnemu tujcu, ki si je znal pridobiti na lep, gladek, gosposki način dosti naših ljudi, tudi vas, o tudi vas« (mrmranje in pokašljevanje) »pa nič zato, glavno je, da smo mu prišli na sled in da bomo odslej sami vtikali one cekine v žep, ki smo jih doslej dajali njemu. — Doslej je tujec prodajal naš les svetu, odslej ga bomo mi sami; saj nismo otroci in brati in pisati in rajtati tudi menda znamo!« Mlinar Pavle in Jamnikova Anka se nazadnje vzameta. — Najboljše pri igri, ki ima sicer precej neznačilen govor, je domačijsko okolje. Drugo dejanje prikazuje Jamnikovo hišo na žegnanjsko nedeljo; starinsko pohištvo, ura, kuhinja, vse dobro označuje zvestobo do preteklosti in hišno zamožavost. Pavletov mlin v tretjem dejanju je prav tako izrazita podoba kmečke »borze«, kjer se shajajo hribovci in dolinci. Ako bi bilo delo celo, bi ga kljub začetniški dramatični neizrazitosti brez skrbi postavili nad marsikako našo ljudsko igro.

I z leta 1920. je ohranjen zasnutek in začetek drame »Lija«, ki se je naslednje leto zaostрил v močnejši načrt z naslovom »Volko-dlak«. Iz leta 1921. imamo prvi zasnutek Jurija Plevnarja z naslovom »Jurij Koloman« (še prvotnejši naslov je »Sveti Jurij«, ker se drama začne na predvečer sv. Jurija). Nov dramski poskus je začetan leta 1922. za »Slovensko komedijo«, ki naj bi bila politična drama iz volivnega boja. Nastopi nova stranka, za katero se ogrejeta Repolusk in Bernot in oba hočeta kandidirati. Začne se osebno nasprotstvo, zbiranje pristašev in agitacija, toda nastopi tretji, pa samo dozdevni kandidat, ki ga za šalo postavi iz tujine se vrnivši umetnik Vodopivec; ta kandidat od-

vzame nasprotnikoma toliko glasov, da zmaga pristaš neke druge stranke. Repolusk in Bernot se nato sprijaznita. Zasnovani prizori kažejo vse polno satiričnih situacij in groteskne smešnosti.

V leto 1925. sega trojni izdelani koncept drame »Sovodenj«. Zgodba je postavljena v življenje gledaliških umetnikov in izvedena analitično z usodnim paralelizmom dogodkov. Gledališki ravnatelj Klemen Dermota, temna oseba, izkorišča ugled svoje najboljše igravke, mlade Helene. Boj proti njemu začne pisatelj Gregor Samotež, ki je Heleno sam privedel h gledališču. Sedaj jo hoče rešiti za umetnost in poštenje. V ostrih razpletkih se pripravlja usodno odkritje: Dermota je bil pred dvajsetimi leti uničil premoženje svojemu prijatelju Polajnarju in da bi se polastil vsega njegovega imetja, je ukazal tudi triletno dekletce pehniti z balkona v deročo vodo. To dekle živi in ni nihče drugi ko Helena. Samotež, ki hoče poravnati stare osebne račune, pritira Dermoto v obup, da se vrže z balkona v globoko Sovodenj, kamor je bil ukazal vreči mlado Heleno. Delo motivno spominja na Ibsena in Cankarjevega »Jakoba Rudo«, moti ga preveč romantično odkritje, toda konflikti med Dermoto, Samotežem in Heleno so presenetljivo ostri, etično globoki, dialogi duhoviti. Samotež začne svojo borbo po drznem načrtu: najprej napiše dramo »Sovodenj« in jo predloži gledališču: z njo se poteguje tudi za razpisano mesto dramaturga. V tej drami je porabil Dermotov zločin, da bi mu vzbudil vest in ga zlomil. Takoj za tem udari tudi po Heleni, ker je začutil, da je vanjo »šnil demon«, da se je vdala umetniškemu samoljubju. Zato jo raztrga v drzni in duhoviti kritiki: »Herojinja drame je postala žrtev samoljubne ničemurnosti, vsiljiv čar telesne lepote je hote zasenčil vso notranjo trpkost dejanja, „umetnica“ je ogoljufala pisatelja in zato škodovala publiko, zagrešila je neokusnost, če ne zločin. In vse to na odru prvega zavoda.« S to kritiko se začne boj in drama med ravnateljem, pisateljem in igravko. Umetniško okolje s slikarjem Črni-gojem, pisatelji in kritiki ekonomično omiljuje napete prizore, v katerih Samotež neizprosno izpeljuje svojo osebno dramo. Toda rešil je Heleno in ji vrnil očeta, a sebe ni rešil: zakaj Dermota se mu je umaknil samo s silo, ker mu ni mogel popustiti z lepa — in to Samoteža moralno porazi.

V poletju leta 1924. je Leskovec v prvem osnutku napisal začetek drame »Rona« (Čez most — ali: Berači), o kateri pa tačas ni zaslediti nadaljevanja. Zamikala ga je najbrž nova prede-

lava »Jurija Plevnarja«, s katerim je poskusil prodreti v javnost. Iz istega časa utegne biti zasnutek vojnega življenjepisa »Duša v vica h«, ki ga je bil razporedil v štirinajst sličic, jih nekaj tudi dovršil ter menda ponudil v objavo »Slovencu«; na majhnem lističu si je namreč napisal: »Pripravljen imam serijo neposrednih vtisov iz vojne, bi pošiljal tedensko eno. Uredništvo »Slovenec«. Ljubljana« itd.

S tolikimi poskusi in načrti je A. Leskovec pripravil in dovršil svoje tri objavljene drame: Jurij Plevnar (DS., 1927), Dva bregova (Tiskovna zadruga, 1929) in Kraljična Haris (DS., 1928). V rokopisu je dovršena tudi tridejanka »Vera in nevera«, ki jo je napisal za natečaj Prosvetne zveze v Ljubljani, pa jo je hotel letos nanovo predelati.

Jurij Plevnar je drama ljudskega voditelja in obenem socialna drama. Boj, ki se v ozadju bije med tovarno in delavstvom, ni osebni in ni docela idejen, tako da bi bili na eni strani sami izkoriščevalci, na drugi pa nedolžni trpeč, ampak je v jedru stvaren in človeški. Zastopniki drame imajo poleg svojih tipiziranih nazorov tudi pogled preko svoje ograje, zato se v drami prepleta doslednost človeške načelnosti s presenetljivostjo človeške spremenljivosti. Jurij Plevnar, delavski voditelj, se zgrozi nad posledicami stavke, ker vidi na eni strani umirajoče otroke, na drugi pa bližnji propad tovarne; boj za načelo se spremeni v boj za ljudi, za življenje. Jurij pozove delavstvo na delo in prosi tovarno, naj delavcem vsaj nekoliko ugodí. »Delavci so drli za menoj, kako tudi ne! — Dokler — in tu je konec — se ni zakotalilo predme nekaj, zdelo se mi je dete, majhno, ubogo, blede, shujšano, tako shujšano, gospodična Lija, da bi še Vi žrtvovali solzico, ko bi ga videli — glejte gospoda, to dete je z drobnimi prstki razvezalo tisti problem tako preprosto, da je človek, ki je to videl, moral breniti v celo teorijo in dete nemudoma rešiti smrti.« Jurij postane žrtev principa solidarnosti, ki ga je bil sam vzgojil v ljudeh; načelo sirove moči in teorije izrabi proti njemu hudobna spekulacija, ko Rak nahajska mehanika Ručigaja, češ, da je Jurij izdal delavske koristi. Zato Jurij pade kamenjan. Dve skrajnosti veže ta drama in zajame življenje kot strahotno etično skrivnost, da tudi tisti, ki vodi tisoče v življenje, nima pravice ne enega voditi v smrt. Jurij žrtvuje sebe za to spoznanje.

S koraj isto misel poudarjajo Berači ali Dva bregova. Samo na enem bregu ne more biti človek: sam poglavar beraške republike in

zakonodavec Macafur je skrivaj vzgojil sina za »drugi breg«, in vse, kar v njegovem kraljestvu resnično živi, hrepeni navzgor k sreči, ki je vedno na onem bregu. Macafurjev temni nauk mu je pogubil lastnega sina: Flore Briga, njegov najvernejši učenec, usodni sin nižin, zabode Krištofa, ki mu je vzel nevesto.

V Kraljični Haris se stopnjuje do smrtne blaznosti drama trpečega dekleta, ki ima bolno misel in mrtvo dušo, ker je že v šestnajstem letu izgubila nedolžnost. Živi ji še telo in kriči, da bi se ji tudi duša zbudila; toda Žiga Knez se zбоji njene misli in telesa ter se oklene mlade, nedolžne Helene. Sabina-Haris ga ne izpusti, noče dati svobode njemu, ki jo je samo ponizal, da se drhal zdaj pase nad njeno razgaljeno lepoto — Haris je, ki bi morila, Haris, ki ima prsi posute s solzami boginj — na vratu ji lepé kaplje strnjene krvi golobice. Kdor gleda v noč njenih oči, se zaljubi v smrt, a kogar poljubijo, ga ožive. Toda kakor Haris noče izpustiti Kneza, tako pahne od sebe Jošta Osojnika, poosebljeno samoljubje, ki hoče biti povsod in bi menjal svoje neveste kakor blago. Osojnik pahne v smrt hišno Zofijo, ki se žrtvuje, da bi prikrila sad njunega razmerja: prav tako lahko pusti Osojnik tudi Heleno in hoče dobiti s Sabino grad in premoženje. Njegova skodela na tej moralni tehtnici pade najnižje, ker je hotel biti povsod in je brez vesti. Ta ljubezenska drama, zvezana prav tako z materialnimi interesi, kakor so n. pr. socialni interesi v »Plevnarju« zvezani z ljubeznijo, prikazuje vso človeško dvojnost in jo izčisti tako, da značaji stoje pred nami jasno razloženi in sojeni po svoji etični vrednosti.

B olj z analitično zgodbo se je Leskovec končno lotil v ljudski drami Vera in nevera skrivnosti vernosti in nevernosti, ki ju tolikokrat prekriva plašč docela drugih nagibov. V gori se je utrjala velika skala, ki je pomenjala Lavdonovo bajto, vrt in se ustavila pred Marijinim znamenjem. Srenja vidi v dogodku čudež in hoče zidati cerkev — že zbirajo romarje in hočejo napraviti božjo pot; najbolj se ogreva za to trgovka Dagarinka, ki hoče božjo pot izkoriščati za svojo trgovino in gostilno. Toda Lavdon, ki ga ima vsa soseska za brezbožnega, noče dati svojega sveta. — Ker svet zaigra, in se že bliža prvo romanje, rajši razstreli znamenje — toda Marijino podobo postavi v svojo hišo. »O, Mati žalostna, ti si hujše doživela, kakor je človeka zadeti moglo! Ne zameri Lavdonu, če ti vzame ta visoki in lepi dom! Če vzame, ne more za to. Če vzame, greh odganja. Glej, nosil te bom domov in molil s teboj, naj Bog, tvoj sin in oče dovoli,

da ti Lavdon ponudi svojo hišo, da jo počastiš, da se je usmiliš.« Lavdon v borbi s slabim postane spet veren in dober in obenem se razjasni vrsta težkih usod, v katerih so zvezane posamezne osebe.

*

K ljub temu, da se v Leskovcu čutijo vplivi domače in tuje književnosti, stoji vendar pred nami kot svoj pojav. Ta svojstvenost je njegovo izrazito dramatično pojmovanje sveta: vsak pogled v svet, vsaka misel se spovrača z odbojno vsebino, povsod se mu odkrivajo usodna nasprotja, ki zahtevajo absolutno čistih obračunov. S skrivnostno pravičnostjo in presenetljivo zakonitostjo razkraja značaje, razodeva dejanja in osvetljuje najskritejšo misel kot bistveno gibalno svojih oseb. Povsod razdira lažnive celote, po sredi razkolje najmočnejšega moža in pokaže njegovo slabost, ali pa odkrije nepoznano človeško dobroto. Njegovi etični poudarki so kruti, da se jim večkrat upiramo, njegova misel motno zablesti, zapeče in ne ogreje, šele njegova čudna pravičnost premaga. Leskovec ni prijeten, ampak močan: prenasičen je dramatike in nenavadnih neskladnosti. Človeške prirodnosti: ljubezen, sovrastvo, vsakršen pohlep se ne izražajo kot strasti ampak kot močne funkcije, so samozavestne in izzivalne. Osebe so brezobzirne, groteskno celotne in trdne, šele v teku drame se razbole, ranjene od zavratne misli, utrujene in omajane in se zgroze same nad seboj. Nismo jih veseli — otožni smo radi njih. Toda v svoje osebe, še tako posebne, je Leskovec trdno veroval in jih nosil neprestano v sebi. Koncepti kažejo, kako jih je prenašal iz enega dela v drugo in poglobljal njihovo dramatičnost. V svojem dramatičnem svetu je hotel Leskovec dognati in izčistiti svoj nazor o življenju, odrešil bi bil rad svojo bolečino radi bohotne človeške neskladnosti, bolečino mesa in duha ter razpadanja sveta, ker je veroval v absolutnost dobrega principa in v Boga. V enem svojih prvih konceptov si je zapisal zgodbo za roman »Sovodenj«. Na koncu si je utrdil simbolno osnovo naslova: »Sovodenj, slabo in dobro se zlije v kaos, kjer prevlada dobro, ki more nanovo ploditi polje.« Podoba temno računajočega zločinca se vedno razbije ob čistosti in zadnji dobri misli, ki je v človeku; motiv poštenja, vesti, se stalno ponavlja; usodni nesrečnik se po čudnih potih reši. Flore Briga iz »Dveh bregov« dobi v »Veri in neveri« svojega dvojnika, ki trpi krivdo, toda končno se razodene, da je nosil na sebi tuj greh. Prav ta drama — čeprav ni docela izdelana — kaže,

da imajo tudi slučaji čudno skrivnost svetovnega reda. Ljudski nejevernik Lavdon prav iz temnega odpora odvrne zlorabo vere in sam najgloblje doživi bolečino Žalostne Matere. Značilno je zapisal Leskovec v osnutku te drame tole: Vera: Bog je — Krist je božji sin. Kar je rekel, je rekel Bog. Ne vera: Ne vemo, če Bog je. Krist je kot človek uganil, kaj Bog govori.

Težnja, razdreti ponarejenost sveta do zadnjega življenja, se večkrat pokaže kot osnovni ali močan spremljajoč motiv. Podoba kmečkega »anarhista« ga je mikala posebno v »Veri in neveri« — tudi »Dva bregova« imata osnovno misel o razdiranju kraljestva na drugem bregu. Neki zapisek govori o kmečkem ponosu: »Podoba je, da dober, trden kmet zaleže sebi prav toliko, kolikor meščanski, gosposki milijonar ali pa grof ali general. Kmet si želi vedno, da bi premogel toliko, da bi do skrajnosti izpopolnil tisto, kar že ima: hlev, polje, hišo, živino, orodje. Preko tega njegove želje ne sežejo. Popoln kmet je njemu najvišje, a to je Bogu dopadljivo častihlepje. — Vse drugo pa, kar živi po mestih, naj bo delavec ali pisar ali gospod, vse drugo, kar nosi podobno obleko, vse drugo gleda Boga le v milijonih. Nikoli niso siti, nikoli na kraju: uradnik, ki doseže najvišjo stopnjo, vidi, da mu manjka denar. Milijonar, ki se koplje v zlatu, vidi, da mu manjka slave. Delavec, ki si je priporil ugodno mesto, gleda za milijoni. Vsi zijajo nekam, nikdar siti, nikdar zadovoljni, nikdar srečni. Vprašam Vas: Mar ni pametnejše, postati berač brez častihlepja, brez želje, da bi obogatel, kakor tako življenje? Izplača se zato živeti kot kmet in pa kot berač, vse drugo je neumna muka.« Neka pozitivna anarhičnost, izvirajoča iz globoke osebne in socialne bolečine, se nam odkriva v tem skoraj paradoksnem duhovičenju. Leskovec je trpel v srditem zatajevanju.

Mikalo ga je tudi, da bi zgrabil naše narodno vprašanje. Sam zase je bil strasten narodni človek. Iz l. 1927. datira kratka zasnova drame, »ki naj obdela problem pravice mojega naroda«. Načrt je sledeči: »Dejanje se vrši v sedanosti v majhni slovenski vasi, kjer gospodarijo trije, štirje — po moči zaporedni — gospodarji. Najmanjši — klen, zdrav gorjanec pa izobražen, nad vse ljubi svobodo — nepokvarjena natura. Boj tega najšibkejšega za obstoj. 1. Boj proti nasilnosti se da opravičiti po človeških, pisanih in prirodnih postavah in po božjih (etičnih) zapovedih. 2. Boj proti pisanim postavam — se da opravičiti po naravnih in božjih zakonih. 3. Boj proti oslabe-

losti nature (lastni otroci omahujejo), se opravičuje po najvišjih etičnih zakonih. V I. dejanju: 1. boj. V II. dejanju: 2. boj. V III. dejanju: 3. boj.« — V »Gospe Mariji« pripoveduje dr. Ravnik, domača in iskrena narava, Hraštova protipodoba, prekrasno pravljico o grajski razvalini pod Ljubnikom, kako je nasilni graščak gospodoval kmetom in kako je bil kaznovan. — Domačijski in narodni motivi mu premnogokrat silijo pod pero, dasi njegov format večinoma uhaja iz domačnostnega okvira.

Zato nam prav toliko kot njegova miselnost pove njegova oblika. Ni vabljava in ne moremo se ubraniti artističnemu občutku. Oster razum in izvita misel stojita v ospredju dela. Spočetka mu teče pero gladko pa nekoliko konvencionalno, toda kolikor bolj je šlo njegovo spoznanje v etično globino, toliko bolj je postajal svoj. Njegova misel se je začela stiskati v oksimoron, njegovi motivi so dobivali neko novodobno, nevabljivo eksotičnost brez romantike. Jurij Plevnar ima prvotno svojega dvojnika (Drugi), vse okolje »Kraljični Haris« je zlito iz daljnega v domači svet (sluga Pjer je bil celo zamorec), »Dva bregova« kažeta eksotičnost v nižinah življenja. Bil je ekspresionističen realist. Ob »Kraljični Haris« je mojim pripombam odgovoril, da veruje v novi realizem in ne upa, da bi mogel delo kaj prida spremeniti.

Artistično koncipiranje se kaže skoraj pri vseh dramah. V »Kraljični Haris« so prvotne osebe sami dvorski ljudje, na pr.: kralj Nikefor; Andrej Osojnik — minister Daniel; Matija Kalan — minister Jozua; Janez Košuta — minister Teofil; Pavel Gorjanec — minister Baltazar itd. Godi se v »sedanosti in bodočnosti«. »Vera in nevera« naj bi bila prvotno postavljena na tri zaporedne dni: I. dejanje: na veliki četrtek, II. dejanje: na veliki petek in III. dejanje: na veliko soboto. Svojim osebam je dajal najbolj groteskna imena domače škofjeloške okolice, te kulturno tako živo mešane zemlje. Človek se jim je upiral, zdaj ve, da so bile pravi izraz njegovega sveta.

Vnadaljnjem razvoju bi bilo Leskovčovo delo dobilo preprostejšo črto, morda celo tisti zreli ritim, ki v preprostosti objame najglobljo umetnost. Morda. Problematičnost njegovega izvršenega dela izraža krčevit napor, iz njega pa izhaja slutnja o nerešeni skrivnosti tistih življenj, v katerih natura sluti svoj nasilni konec. Nad njegovim delom leži otožnost tistih, ki so v tihoti veliko hoteli in ne dovršili. Smrt je presekala njihovo življenje in presekano ostane njihovo delo.